

ԱՆՈՒՇ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության քննչական կոմիտեի հարուկ հանձնարարությունների, կազմակերպական-վերլուծական և քրեագիտական գլխավոր վարչության, քրեագիտական վարչության ՀԿԳ քննիչ, Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի պետության և իրավունքի տեսության և պատմության ամբիոնի հայցորդ

ANUSH GASPARYAN

Investigator for SIC of the Department of Criminalistics of the General Department on Special Assignments, Organizational-Analytical Activity and Criminalistics of the Investigative Committee of the Republic of Armenia Applicant of the Department of Theory and History of State and Law of Armenian-Russian (Slavonic) University

АНУШ ГАСПАРЯН

Следователь по особо важным делам Управления криминалистики Главного управления по особым поручениям, организационно-аналитической деятельности и криминалистики Следственного комитета РА, соискатель кафедры Теории и истории государства и права Российско-армянского (Славянского) университета

ՔՐԵԱԿԱՆ ՄԻՋԱՎԱՅՐԸ ԵՎ ԴՐԱ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՎՏԱՆԳԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

CRIMINAL ENVIRONMENT AND ITS PUBLIC RISKS

КРИМИНАЛЬНАЯ СРЕДА И ЕЕ ОБЩЕСТВЕННАЯ ОПАСНОСТЬ

2020 թվականի փետրվարի 18-ին ՀՀ նախագահի կողմից ստորագրվել է «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» և «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքում լրացում կատարելու մասին» օրենքների փաթեթը¹: Համապատասխանաբար թիվ ՀՕ-87-Ն և ՀՕ-88-Ն օրենքներով գործող ՀՀ օրենսդրությունում կատարված լրացումներով օրենսդիրը կարգավորել է այնպիսի հարաբերություններ, որոնք տարածված չեն մեր հասարակությունում, բայց կարող են ունենալ եզակի բացասական դրսևորումներ և վերաբերում են անձանց նեղ շրջանակում ձևավորվող հարաբերություններին:

¹ Տե՛ս <https://www.president.am/hy/signed-laws/item/2020/02/18/President-Armen-Sarkissian-signed-law/>

Մասնավորապես՝ ՀՀ օրենսդրությունում առաջին անգամ ամրագրվեցին՝ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տալու կամ ստանալու կամ պահպանելու, քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորում ստեղծելու կամ ղեկավարելու, քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը մասնակցելու կամ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը ներգրավվելու, քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման մասնակցին կամ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձին դիմելու վերաբերյալ իրավական կարգավորումներ:

Օրենսդրությունում վերոնշյալ նորմերի ամրագրումը հնարավորություն կստեղծի առավել արդյունավետ, լիարժեք և վճռական պայքար մղելու «քրեական միջավայր» (ենթամշակույթ) երևույթի գոյությունը բացառելուն՝ այդպիսով ապահովելով հասարակական անվտանգությունն ու պետության կողմից սահմանված վարքագծի համապարտադիր կանոնների պահպանումը, քանի որ նշված երևույթները լուրջ մարտահրավեր են հասարակության համար և այդպիսի երևույթները սպառնում են խաթարել կամ աղավաղել հասարակության մեջ ձևավորված արժեքներն ու պատկերացումները:

Քրեական միջավայրի (ենթամշակույթի) դեմ պայքարը յուրաքանչյուր պետության քրեական քաղաքականության առանցքային ուղղություններից մեկն է: Ընդ որում, քրեական միջավայրի, դրա կողմից սահմանված ու ճանաչված հատուկ վարքագծի կանոնների տարածման դեմ պայքարելիս՝ պետք է քայլեր ձեռնարկել ինչպես գործնական, այնպես էլ օրենսդրական մակարդակներում:

Անդրադառնալով քրեական միջավայրի վերաբերյալ կատարված ուսումնասիրություններին՝ կարող ենք արձանագրել, որ քրեական միջավայրի խնդրին իրենց գրական ստեղծագործություններում անդրադարձ են կատարել օրինակ՝ ռուսական արձակի դասականներ Ֆ. Մ. Դոստոևսկին («Գրառուներ մեռյալ տնից» (Записки из мертвого дома-1861), Ա. Պ. Չեխովը («Սախալին կղզի» (Остров Сахалин-1893), Վ. Վ. Կրեստովսկին («Պետերբուրգյան արվարձաններ» (Петербургские трущобы-1964), Ա. Ի. Սոլժենիցինը («Առաջին շրջագծում» (В круге первом-1968), Վ. Տ. Շալամովինը («Հանցավոր աշխարհի ակնարկներ» (Очерки преступного мира-1959):

Ժամանակակից գրողները նույնպես անմասն չեն մնացել և իրենց ստեղծագործություններում անդրադարձել են քրեական միջավայրին վերաբերող թեմային, մասնավորապես՝ Դ. Ա. Կորեցկին («Քրեական ենթամշակույթը և դրա քրեագիտական նշանակությունը» (Криминальная субкультура и ее криминологическое значение-2006), Ե. Վ. Տոպիլսկայան («Կազմակերպված հանցավորություն» (Организованная преступность-1999), Ա. Ա. Նովիկովը («Շանսոնյե» (Шансонье-1991) Բ. Ակունինը («Վերցնում եմ դասականը, նետում եմ այնտեղ մի դիակ և դարձնում եմ դետեկտիվ» (Я беру классику, вбрасываю туда труп и делаю из этого детектив-2003, Ա. Մարինինան («Մահվան սիրուհին» (Любовница смерти)-2001):

Ինչ վերաբերում է գիտական աշխատություններին, ապա քննարկվող թեմային, տարբեր տեսանկյուններից ու գիտական հետաքրքրությունների շրջա-

նակից, իրենց գիտական աշխատություններում անդրադարձել են՝ Յու. Մ. Անտոնյանը, Յու. Կ. Ալեքսանդրովը, Վ. Մ. Անիսիմկովը, Ա. Ի. Գուրովը, Վ. Ի. Գորկին, Ա. Ի. Դոլգովան, Օ. Պ. Դուբյագինան, Վ. Վ. Լունենը, Ս. Յա. Լեբեդևը, Ի. Մ. Մացկևիչը, Ս. Վ. Մաքսիմովը, Վ. Ս. Օվչինսկին, Վ. Ֆ. Պիրոժկովը, Օ. Վ. Ստարկովը, Վ. Վ. Տուլբգենովը, Գ. Ֆ. Խոխրյակովը, Ա. Վ. Շեշլերը, Վ. Վ. Շեմյակինան, Վ. Ե. Էմինովը և ուրիշներ:

Այսպես, Վ. Ն. Պերեկրյոստովը քրեական միջավայրը (ենթամշակույթը) դիտում է որպես անհատական և խմբային գիտակցության ամբողջություն, որն իր մեջ ներառում է ընդհանուր ճանաչված բարոյական արժեքներն ու օրենսդրական նորմերը խախտող մարդկանց վարքագիծը²:

Յու. Կ. Ալեքսանդրովը դա համարում է հակասոցիալական կանոններին և ավանդույթներին հետևող և քրեական խմբավորումներում համախմբված մարդկանց կենսակերպ³:

Դ. Ա. Կորեցկին, Վ. Վ. Թուլբգենովն այն մեկնաբանում են որպես նորմերի, սովորույթների և վարքագծի կանոնների ամբողջություն, որոնք ուղղված են հանցավոր գործունեության կազմակերպմանը, դրա հետքերը թաքցնելուն, քրեական պատասխանատվությունից խուսափելուն⁴:

Համաձայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 223.2-րդ հոդվածի 3-րդ մասի՝ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորում (գողական աշխարհ) է համարվում քրեական աստիճանակարգությամբ ու միջանձնային հիերարխիկ հարաբերություններով օժտված անձանց միավորումը, որը գործում է իր սահմանած և ճանաչված վարքագծի կանոնների համաձայն, որոնք չեն համապատասխանում պետության սահմանած վարքագծի համապարտադիր կանոններին կամ դրանց իրացման իրավաչափ ձևերին, և որի նպատակը հանցագործություն կատարելն է կամ հանցագործության կատարումը հովանավորելը կամ այլ անձանց հանցավոր արարքի կատարմանը ներգրավելը կամ բռնության, սպառնալիքի, հարկադրանքի կամ անօրինական այլ գործողությունների միջոցով հանրային կամ մասնավոր հարցերին առնչվող վեճերը (խնդիրները) լուծելը կամ անօրինական օգուտ կամ այլ առավելություն ստանալը:

Քրեական միջավայրի պարտադիր տարր են հանդիսանում հանցավոր սովորույթներն ու ավանդույթները (քրեական ենթամշակույթը): Քրեական ենթամշակույթը գոյատևում է համամարդկային արժեքների հաշվին՝ աղավաղելով, խեղաթյուրելով և փոխարինելով դրանք:

Շ. Վալերովիչն իր աշխատությունում նշում է, որ քրեական միջավայրը (ենթամշակույթը) կրելով հակամշակույթային բնույթ՝ հակադրվում է պետությանը և հասարակությանը: Այն իր մեջ ներառում է հակասոցիալական նորմերի մի շարք, որը միավորում է պրոֆեսիոնալ հանցագործների, ռեցիդիվիստների, կազմակերպված հանցավորության ներկայացուցիչների և նրանց օրինակին հետևող

² Sten *Перекрестов В.Н.*, Борьба с социально-негативным поведением как способ предупреждения преступности: автореф. дис. ...к.ю.н, Ростов-на-Дону, 1999, էջ 13:

³ Sten *Александров Ю.К.*, Очерки криминальной субкультуры, СПб., 2004, էջ 8:

⁴ Sten *Корецкий Д.А., Тулегенов В.В.*, Криминальная субкультура и ее криминологическое значение, СПб.: юридический центр Пресс, 2006, էջ 17:

անձանց արժեքային-աշխարհայացքային կարգավորումները (վարքի կանոնները)⁵: Նման միջավայրում ամենաթողությունն (անպատժելիություն) ու գերակայությունն այլ մարդկանց նկատմամբ դառնում է գաղափարախոսության հիմք և նպաստում մշակութային ու բարոյական արժեքների հետագա ոչնչացմանը:

Քրեական միջավայրի արհեստածին և կեղծ կանոններն ու նորմերը, դրանք մարմնավորող անձանց հեղինակություններ համարելու՝ տասնամյակներով արմատացած բարքերը ձևավորում են լրջագույն հանցածին միջավայր, հանդիսանալով հանցագործություններ նպաստող հիմնական պատճառ:

Պետք է արձանագրել, որ քրեական միջավայրը նկատելիորեն դրսևորվում է հատկապես երիտասարդության և դեռահասների շրջանում, քանի որ հենց նշված խմբի անձինք ունեն ինքնահաստատվելու, հասակակիցների շրջանում տարբերվելու ձգտում և աշխարհին ընդդիմանալու նրանց ցանկությունը հանգեցնում է վարքագծի կանոնների փոփոխությանը: Եվ անչափահասներին քրեական միջավայրում ու հանցավոր գործունեության մեջ ներգրավվելու հիմնական մեխանիզմը՝ կեղծ և արհեստածին կանոններն են⁶:

Խնդրո առարկայի վերաբերյալ օրինակ՝ Ա. Շալագինն առանձնացնում է քրեական ենթամշակույթի հետևյալ տարրերը.

- 1) հանցավոր աշխարհի կանոնները, օրենքները, սովորույթները, բարքերը,
- 2) հանցագործների հիերարխիան,
- 3) քրեական ժարգոնը,
- 4) մականունները,
- 5) դաջվածքները,
- 6) ժեստերը, նշանները, ազդանշանները,
- 8) երդումները և ծեսերը,
- 9) հիվանդության սիմուլյացիան, անդամախեղումը (աշխատանքից ազատվելու միտումով կանխամտածված հիվանդանալը),
- 10) խրախուսանքի և պատժի միջոցները,
- 11) հագուստի ոճը և ինքնարտահայտումը,
- 13) հանցավոր միջավայրի ներկայացուցիչների խաղերի և ժամանցի եղանակները⁷:

Քրեական միջավայրը ձգտում է համախմբել (միավորել) հակահասարակական կարգավորումներ, հայացքներ և վարք ունեցող անձանց: Այն ինտեգրում է տարբեր երկրներում գտնվող հանցավոր խմբերի և միությունների ներկայացուցիչներին, ձգտում է մշակել ընդհանուր նորմեր ու կանոններ և համակարգում է վերահսկողության տակ գտնվող քրեական կառույցների գործունեությունը: Նման գործունեության ձևերից են հանցավոր աշխարհի առաջնորդների «գո-

⁵ Տե՛ս *Շնակ Ս.Վ.*, Криминальная субкультура молодежи в современном российском обществе: тенденции формирования и распространения: дис. к.ф.н. Краснодар: Краснодарский ун-т МВД России, 2012, էջ 34:

⁶ Տե՛ս *Хисамутдинов Ф.Р., Шалагин А.Е.*, Рецидивная преступность и ее предупреждение//Вестник Казанского юридического института МВД России, 2015, № 3(21), էջ 33:

⁷ Տե՛ս *Шалагин А.Е.*, Криминальная субкультура как угроза общественной нравственности // Библиотека криминалиста: научный журнал, 2015, № 4 (21), էջ 202:

ղական հավաքները», որտեղ որոշվում է ընդհանուր գաղափարախոսությունը, «գողական գանձարանի» համալրման աղբյուրները, լուծվում են հակառակորդ (հակամարտող) կողմերի միջև վեճերը, նշանակվում են առանձին տարածքների (օբյեկտների) համար նայողներ (պատասխանատուներ), քննարկվում է «օրենքով գող» կոչման թեկնածուների ճակատագիրը:

Նման միջավայրի և մշակույթի արմատները սկիզբ են առնում ստալինյան «Գուլագ»-ի ժամանակաշրջանից, երբ խորհրդային քրեակատարողական համակարգում ստեղծվեցին հավաքական ճամբարներ, որտեղ գերիշխող դիրք էր գրավում հանցագործների եղբայրությունը: Դրա ներկայացուցիչները, ստանալով «օրենքով գողի» կարգավիճակ, ձեռք էին բերում իրավունքներ և արտոնություններ՝ միևնույն ժամանակ ստանձնելով պարտականություններ՝ ի դեմս եղբայրության մյուս ներկայացուցիչների⁸:

Լինելով հանցավոր աշխարհի գաղափարախոսներ՝ այդպիսի անձինք չեն մասնակցում կոնկրետ հանցագործությունների կատարմանը, այլ մշակում են հանցավոր գործունեության ռազմավարությունն ու մարտավարությունը, որոշում են վերահսկման տարածքները և ազդեցության գոտիները: Չնայած ԽՍՀՄ փլուզմանն՝ արդեն իսկ ձևավորված և լայն տարածում ստացած քրեական միջավայրը և ենթամշակույթը, այդ թվում՝ «օրենքով գողերն» շարունակում են գոյություն ունենալ հետխորհրդային մի շարք երկրներում, այդ թվում՝ Հայաստանում:

Ինչ վերաբերում է քրեակատարողական հիմնարկներում գոյություն ունեցող քրեական միջավայրին, ապա վերջինիս անդրադարձ է կատարվել նաև միջազգային հանրաճանաչ կառույցների կողմից: Մասնավորապես՝ Խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական կոմիտեի պատվիրակությունը՝ 2015 թվականին Հայաստան այցի ժամանակ կրկին նկատել է, որ այցելած քրեակատարողական հիմնարկներում առկա էր ղեկավարության և անձնակազմի կողմից քրեակատարողական հիմնարկում ոչ ֆորմալ աստիճանակարգված հարաբերությունների վերին մակարդակում գտնվող՝ ընտրված թվով բանտարկյալներին (այսպես կոչված՝ «զոն նայողներին») լիազորություններ մասամբ պատվիրակելու և քրեակատարողական հիմնարկում պահվող անձանց նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու (նրանց շարքերում կարգուկանոն պահպանելու) համար նրանց օգտագործելու ընդհանուր միտում: Իրենց լիազորությունն իրականացնելու համար «զոն նայողներին» ակնհայտորեն տրվել էին որոշ արտոնություններ, ինչպես օրինակ՝ հիմնարկում համեմատաբար ազատ տեղաշարժվելու և ցանկացած բանտախուց մուտք գործելու հնարավորություն:

Պետք է արձանագրել, որ խնդրին անդրադարձ է կատարել նաև ՄԱԿ-ի խոշտանգումների կանխարգելման կոմիտեն Հայաստանի վերաբերյալ 2017 թվականի չորրորդ պարբերական զեկույցի շրջանակում: Կոմիտեն գտել է, որ ազատու-

⁸ Տե՛ս Մարդու իրավունքների պաշտպանի «Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներում քրեական ենթամշակույթի դեմ պայքարի հայեցակարգ» արտահերթ հրապարակային զեկույցը <http://www.ombuds.am/resources/ombudsman/uploads/files/publications/1d8761660add27b847ba0f11fb66aa6f.pdf> կայքէջում (03.08.19):

թյունից զրկված անձանց միջև բռնության դեպքերի բարձր ցուցանիշը կարող է լինել քրեական ենթամշակույթի և ոչ ֆորմալ հիերարխիայի արդյունքը: Ուստի, անհրաժեշտ է ձեռնարկել այնպիսի քայլեր, որոնցով վերջ կդրվի քրեակատարողական հիմնարկներում կարգուկանոն պահպանելու նպատակով քրեակատարողական հիմնարկի ոչ ֆորմալ աստիճանակարգված հարաբերություններից օգտվելուն⁹:

Պետք է արձանագրել, որ ՀՀ Սահմանադրության 39-րդ (մարդու ազատ գործելու իրավունքը) հոդվածի համաձայն՝ մարդն ազատ է անելու այն ամենը, ինչը չի խախտում այլոց իրավունքները և չի հակասում Սահմանադրությանը և օրենքներին: Ոչ ոք չի կարող կրել պարտականություններ, որոնք սահմանված չեն օրենքով:

Մինչդեռ, քրեական միջավայրին (ենթամշակույթին) հարող անձինք գործելով իրենց կողմից սահմանված ու ճանաչված վարքագծի կանոններով, որոնք չեն համապատասխանում պետության կողմից սահմանված վարքագծի համապարտադիր կանոններին կամ դրանց իրացման իրավաչափ ձևերին, այլ անձանց ներգրավվում են հանցավոր արարքի կատարմանը կամ բռնության, սպառնալիքի, հարկադրանքի կամ անօրինական այլ գործողությունների միջոցով հանրային կամ մասնավոր հարցերին առնչվող վեճերը (խնդիրները) լուծելով կամ անօրինական օգուտ կամ այլ առավելություն ստանալով՝ լրջագույն մարտահրավեր են հրամցնում հասարակության համար, քանի որ այդպիսի երևույթները սպառնում են խաթարել կամ աղավաղել հասարակության մեջ ձևավորված արժեքներն ու պատկերացումները:

Պետք է արձանագրել, որ մինչև 18.02.2020 թվականը Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական միջավայրին հարող անձանց կողմից կատարվող որոշակի արարքների համար քրեական պատասխանատվության միջոցներ ներդրված չէին, սակայն հիմքում ունենալով քրեական միջավայրի (ենթամշակույթի) բացասական ազդեցության վերացման սոցիալական անհրաժեշտությունն, ինչպես յուրաքանչյուր պետության, այնպես էլ Հայաստանի համար՝ քրեական քաղաքականության առանցքային ուղղություններից մեկը հանդիսացավ նշված երևույթների դեմ պայքարը, քանի որ դրա դեմ պայքարը նպաստելու է միջանձնային հարաբերությունների, մարդկանց արժեհամակարգի բարելավմանը, անօրինական առավելությունների բացառմանը, ինչպես նաև պետության կողմից սահմանված վարքագծի համապարտադիր կանոնների պահպանմանը և օրինապահ վարքագծի խթանմանը:

Անդրադառնալով քրեակատարողական հիմնարկներում պահվող և քրեական միջավայրին հարող անձանց, ապա պետք է նշել, որ օրինակ՝ Ռուսաստանի Դաշնության քրեակատարողական հիմնարկներում, ըստ «կարգերի մասին ցուցակի», պահվում են հետևյալ աստիճանակարգությամբ անձինք, ովքեր համարվում են հեղինակություն և քրեական ենթամշակույթ կրող՝

- 1) «օրենքով գողեր»,
- 2) «օրենքով գողի թեկնածուներ»,

⁹ Տե՛ս <http://www.parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=10777&Reading=0>

- 3) «կնքահայրեր»,
- 4) «ձգտողներ»,
- 5) «մարտիկներ»,
- 6) «ցուլեր»,
- 7) «մուժիկներ»,
- 8) «կարմիրներ»,
- 9) «մերժվածներ» և այլն¹⁰:

Հայաստանի քրեակատարողական հիմնարկներում առկա է հետևյալ աստիճանակարգությունը¹¹.

1) *Քարձրագույն կարգավիճակ՝*

- ա) «օրենքով գող»,
- բ) «քրեական աստիճանակարգություն»,
- գ) «զոն նայող»,
- դ) «2-րդ ցուցակ».

2) *Պայմանականորեն միջին կարգավիճակ.*

- ա) «կամեր նայող»,
- բ) «բարաք նայող».

3) *Պայմանականորեն ստորին կարգավիճակ.*

- ա) «ճուտ»,
- բ) «զլազ»,
- գ) «աբսլուզ»,
- դ) «քրեական ենթամշակույթին հարող այլ դատապարտյալներ և կալանավորված անձինք»,
- ե) «արվամուլներ»:

Քրեական միջավայրի մասին խոսելիս չենք կարող չանդադրաբար քրեական միջավայրին հարող անձանց խոսակցականին՝ հանցավոր ժարգոնին, որը ներթափանցել է մարդկային գործունեության բազմաթիվ ոլորտներ՝ գրականություն, լրագրություն, կինո, մասնագիտական խոսք, ժամանակակից երիտասարդների խոսք: Որոշ գիտնականներ հանցավոր ժարգոնի հայտնվելը կապում են թափառական չարչիների գաղտնի լեզվի հետ՝ «օֆեններ», մյուսները՝ XVII-XVIII դարերի «Վոլգայի» ավազակների հետ, իսկ ոմանք էլ՝ տարբեր սոցիալական խմբերի (գյուղացիներ, քաղքենիներ և այլն) պայմանական լեզուների ծագման հետ: Ընդ որում, XVIII դարում հայտնվում են հանցավոր ժարգոնի զոյության առաջին ապացույցները, և արդեն XIX դարի կեսերին գրավոր աղբյուրները հաստատում են դրա լայն տարածումը հանցավոր միջավայրում: XX դարի սկզբին, ժարգոնը համալրվում է տարբեր մասնագիտություններին պատկանող բազմաթիվ փոխառված օտարերկրյա բառերով ու արտահայտություններով: Օրինակ՝ 1917

¹⁰ Տե՛ս *Хусамутдинов Ф.Р., Шалагин А.Е.*, Особенности предупреждения профессиональной и рецидивной преступности (история и современность) // Вестник Казанского юридического института МВД России, 2014, № 4(18), с. 54.

¹¹ Տե՛ս *Կ. Բիշարյան*, Քրեական ենթամշակույթին առնչվող արարքների քրեաիրավական բնութագրի/գիտագործական մեկնաբանություններ, -Եր., Արդարադատության ակադեմիա, 2020, էջեր 23-26:

թվականի հեղափոխությունից առաջ, ոստիկանության աշխատանքը հեշտացնելու նպատակով, տպագրվեցին բանտային և հանցավոր ժարգոնների բացատրական բառարանների զգալի քանակ: Մասնավորապես՝ նման բառարաններ կազմել էին՝ Գ. Դոստալը «Գողերի բառարան» (1903 թ.), Ի. Դ. Պուտիլինը «Պետերբուրգյան խաբեբանների (սրիկաների) պայմանական լեզուն» (1904 թ.), Վ. Ֆ. Տրախտենբերգ «Գողական երաժշտություն՝ բանտային ժարգոն» (1908 թ.), Վ. Լեբեդևը «Գողական լեզվի բառարան» (1909 թ.) Յա. Բալուն «Գողերի և ձիագողերի պայմանական լեզու» (1909 թ.) Վ. Մ. Պոպովը «Գողերի և բանտարկյալների բառարան» (1912 թ.):

Հետագա տարիների ընթացքում նման աշխատանքներ ևս պատրաստվել են, սակայն ավելի սակավ: Նման բառարանների հեղինակներն էին Բ. Գլուբոկովսկին «Ժարգոնային բառերի բացատրությունը» (1926 թ.), Ն. Վինոգրադովը «Սովետական հատուկ նշանակության ճամբարների բանտարկյալների պայմանական լեզուն» (1927 թ.), Վ. Տանկով «Գողերի լեզվի ուսումնասիրության փորձ» (1930 թ.):

XX դարի 50-70-ական թվականներին ոստիկանության օպերատիվ և քննչական աշխատակիցների համար հրատարակվել են դասագրքեր, որոնք թույլ են տալիս ծանոթանալու պրոֆեսիոնալ հանցագործների և ռեցիդիվիստների կողմից օգտագործված բառերին: Ժամանակակից հրատարակումներից կարելի է առանձնացնել Զ. Մ. Զուգումովի «Հանցավոր աշխարհի պատմագիտական բացատրական բառարան» գիրքը (2015 թ.)¹²:

Հարկ է նշել նաև, որ օրինակ՝ քրեական միջավայր (ենթամշակույթ) կրողները, երբ նախատեսում են կազմակերպել ռեժիմի զանգվածային խախտում, դատապարտյալներին դրդել հացադուլի, որևէ մեկին զրկել «գողական կոչումից», բանտերում և գաղութներում վարքագծի կանոնները որոշելու համար, նման վայրեր նրանք ուղարկում են «բանտային նամակներ» (малаябы) կամ «պռագոններ» (прогоны)¹³:

Այսպիսով, կարող ենք փաստել, որ քրեական միջավայրն իր արմատներն ունի ինչպես՝ հանրային միջավայրում, այնպես էլ քրեակատարողական հիմնարկներում:

Քրեական միջավայրը միատարր ու բազմազան է, այն սերտորեն փոխկապակցված է պատմական, քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական գործընթացների հետ: Այն կարելի է դասակարգել՝ ըստ հետևյալ տեսակների.

- 1) բանտային (քրեակատարողական) միջավայր,
- 2) ռեցիդիվիստների և մասնագիտական հանցագործների միջավայր,
- 3) կազմակերպված հանցավորության ներկայացուցիչների միջավայր,
- 4) էքստրիմիստների, անարխիստների, ռադիկալների միջավայր,
- 5) անչափահաս հանցագործների միջավայր,
- 6) քիմիական հակումներով տառապող անձանց միջավայր (թմրամուլներ,

¹² Տե՛ս <https://cyberleninka.ru/article/n/retsenziya-na-knigu-z-m-zugumova-russkoyazychnyy-zhargon-istoriko-etimologicheskij-tolkovyy-slovar-prestupnogo-mira/viewer>

¹³ Տե՛ս Язык жестов / сост. А.А. Мельник. М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2003, էջ 5, 379:

տոքսիկոմաններ, ակոհոլիկներ),

7) բնակչության մարգինալ շերտերի միջավայր (մուրացկաններ, թափառաշրջիկներ, փողոցային մարմնավաճառներ և այլն),

8) կործանարար կրոնական կազմակերպությունների (աղանդների) միջավայր:

Հարկ է նշել, որ հասարակական կյանքի շատ ոլորտներում ընթացող դինամիկ գործընթացների ազդեցության ներքո փոփոխություններ է տեղի ունենում նաև լայն տարածում ստացած քրեական միջավայրում, որոնց թվին կարելի է դասել՝

- գործազրկությունը,
- սոցիալական անհավասարությունը,
- գնաճը,
- հանցագործությունների բարձր լատենտություն,
- դեռահասների և երիտասարդների կրթության և դաստիարակության մեջ առկա բացթողումները,
- հանցագործներին դիմակայելու բազմաթիվ քաղաքացիների անկարողությունը (վիկտիմոլոգիական գործոն),
- քրեական միջավայրի փոխկապակցվածությունը մասնագիտական, ռեցիդիվ, կազմակերպված հանցավորության հետ,
- հանցավոր ավանդույթների և սովորույթների գոյատևումը (հանցավոր ենթամշակույթի ներթափանցումը հանրային հարաբերություններ),
- ազատազրկման վայրերից ազատված անձանց վերասոցիալիզացման և ադապտացման համակարգի անկատարությունը¹⁴:

Այսպիսով, քրեական միջավայրի վերաբերյալ կատարվող շարունակական ուսումնասիրությունները թույլ կտան պարզելու դրա որոշիչ գործոնները, ինչպես նաև զարգացման առանձնահատկությունները: Ուստի, անհրաժեշտ է բոլոր հնարավոր մեխանիզմներն ու իրավաչափ ռեսուրսներն օգտագործելով հասարակական հարաբերություններում, մասնավորապես՝ քրեակատարողական հիմնարկներում, զինված ուժերում արմատախիլ անել քրեական միջավայրն իր բոլոր դրսևորումներով, ինչի համար անհրաժեշտ կլինի մշակել միջոցառումների համալիր՝ ուղղված հանցավոր հետևանքների նվազեցմանը, որը կնպաստի ժամանակին հանցավորության դեմ պայքարի կանխատեսմանն ու պլանավորմանը:

Վերոգրյալը նկատի ունենալով՝ առաջարկվում է հանցավորության և քրեական միջավայրի վրա ազդեցության ընդհանուր ռազմավարության շրջանակներում առանձնացնել գործունեության հետևյալ գերակա ուղղությունները.

1) քրեական միջավայրին հարող՝ հանցանք կատարած անձանց պատժի անխուսափելիության ապահովումը,

2) քրեական միջավայրի և հանցագործությունների կատարմանը նպաստող պատճառների և պայմանների ուսումնասիրությանն ուղղված աշխատանքների իրականացումը և դրանց վերացմանն ուղղված մեխանիզմների մշակումը,

¹⁴ Տե՛ս *Горкин В.И.*, Рецидивная преступность и криминальная среда: дис. ...к.ю.н. Саратов: СГАП, 2007. Էջեր 38, 123-126.

3) քրեակատարողական հիմնարկներում նոր (հատուկ) ռեժիմի ներդրումը, որի միջոցով քրեական միջավայրին (ենթամշակույթին) հարող անձինք կմեկուսացվեն այլ դատապարտյալներից և կալանավորվածներից,

4) հատուկ մասնագիտացումների իրականացում՝ հետաքննություն և նախաքննություն իրականացնող այն մարմինների աշխատակիցների համար, ովքեր ի պաշտոնե առնչվում կամ առնչվելու են քրեական միջավայրին հարող անձանց հետ:

Annotation. In the framework of this article, the author touched upon the stipulation of the regulations related to the criminal environment (subculture) in the Legislation of the Republic of Armenia. Here are presented the approaches available in the literature on the issue under discussion, as well as the manifestations of informal subordination in penitentiary institutions recorded by international structures. Here are also presented factors increasing the creation of the criminal environment and recommendations aimed at preventing them.

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос закрепления урегулирования криминальной среды (субкультуры) в Законодательстве Республики Армения, представлены подходы, существующие в литературе по обсуждаемой теме, а также анализируется проявление неформального статуса иерархии в пенитенциарных учреждениях, зарегистрированных международными структурами. В статье представлены факторы возникновения криминальной среды, также предложения, направленные на их предотвращение.

Բանալի բառեր - Քրեական միջավայր, աստիճանակարգություն, քրեական ենթամշակույթի փարր, հանցավոր աշխարհ, քրեակատարողական հիմնարկ:

Keywords: criminal environment, subordination, element of criminal subculture, criminal world, penitentiary institution.

Ключевые слова: криминальная среда, статус иерархии, элемент криминальной субкультуры, криминальный мир (воровское сообщество), пенитенциарное учреждение.

Ա. Գասպարյանի - Հայաստանի Հանրապետության քննչական կոմիտեի հատուկ հանձնարարությունների, կազմակերպական-վերլուծական և քրեագիտական գլխավոր վարչության, քրեագիտական վարչության ՀԿԳ քննիչ, Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի պետության և իրավունքի տեսության և պատմության ամբիոնի հայցորդ, էլ. փոստ՝ anush.gasparyan85@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրության 25.03.2020 թ., տրվել է գրախոսություն 25.03.2020 թ., գրախոսվել է իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վահե Ենգիբարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 22.05.2020 թ.: